

Tam, gdzie kończy się kotlina.
Zielone wzgórza
i ośnieżone góry w tle

Kotlina Fergańska

Zielone serce Azji Środkowej

Żywna oaza pośrodku gór i pustyni. Tak, w dużym skrócie, można scharakteryzować Kotlinę Fergańską, rolniczą krainę położoną na uzbecko-tadżycko-kirgiskim pograniczu, na północ od pasma Pamiru i na zachód od gór Tien szan. Stanowi ona najludniejszą i najprężniejszą gospodarczo część Uzbekistanu. Poza tym, to tutejsze pola i plantacje stanowią klucz do rozwiązania zagadki znikającego Jeziora Aralskiego.

Filip Faliński

podróżnik, dziennikarz, autor bloga StacjaFilipa.pl

Kotlina Fergańska to międzygórski obszar w Azji Środkowej. Ma około 300 km długości i do 70 km szerokości, zajmując powierzchnię 22 tys. km². Dzięki rzekom Naryn i Kara-daria, które łączą się w pobliżu miasta Namangan, tworząc Syr-darię, kotlina charakteryzuje się żyznymi glebami. Centralna część doliny to zapadlisko wypełnione osadami permu i triasu. Występują tu uskoki i antykliny, w których nagromadzone są pokłady ropy naftowej i gazu ziemnego.

Obecnie obszar kotliny podzielony jest między trzy państwa: Uzbekistan, który posiada znaczną większość, oraz Tadżykistan

Położenie Kotliny Fergańskiej w granicach trzech państw, źródło: Uwe Dederling, Wikipedia

i Kirgistan. Do Taszkontu i Duszanbe jest stąd około 200 kilometrów, nieco dalej do Biszkeku – około 300 km. Od Chin Kotlinę Fergańską oddziela potężne pasmo górskie Tien szan.

Kraina białego złota

Najlepiej jest przyjechać tu wczesną wiosną. To wówczas na stokach okalających Kotlinę Fergańską kwitną hektary owocowych drzewek. Granaty, morele, jabłka, ale przede wszystkim wiśnie i czereśnie. Podczas gdy miliony turystów zjeżdżają co roku do Japonii na sakurę, czyli okres malowniczego kwitnienia drzew japońskiej wiśni, uzbeckie wiśnie rosną niemal bez świadków. A są miejsca, gdzie zdają się nie

Zbiory bawełny, fot. Dreamstime

Kanały irygacyjne, wraz z towarzyszącą im infrastrukturą. W dali widoczne kwitnące drzewa owocowe

Rzeka Syr-daria, fot. Dreamstime

mieć końca – kilometr za kilometrem mija się kolejne plantacje wiśni, poprzecinane kanałami irygacyjnymi.

Rolnictwo to klucz do zrozumienia Kotliny Fergańskiej. Jeśli spojrzeć na mapę gęstości zaludnienia Uzbekistanu, w oczu rzuca się ogromne połacie niezamieszkanego pustyni na zachodzie kraju, wybijające się metropolie Taszkentu i Samarkandy oraz właśnie nadspodziewanie gęsto zaludniony region Fergany. Spośród 10 największych miast Uzbekistanu, aż pięć – Namangan, Andżan, Fergana, Kokand i Marg’ilon – znajduje się tuż obok siebie, oddzielone kilkudziesięciami lub zaledwie kilkunastoma kilometrami żyznych pól.

Można się domyślać, że nie zawsze warunki rolnicze były tu aż tak korzystne. Jeśli zwrócić uwagę na zdjęcia satelitarne Kotliny Fergańskiej, dojrzy się jej zielone wnętrza i jasnożółte, pustynne obrzeża. Klimat jest tutaj suchy i kontynentalny. Latem temperatury wzrastają do 35°C, żeby zimą spaść nawet do –20°C. Warunki naturalne w Azji Środkowej zazwyczaj nie sprzyjają rozwojowi rolnictwa. Nie bez przyczyny tradycyjne kuchnie tego regionu są typowo mięsne, z niewielką domieszką warzyw (zazwyczaj ziemniaków lub pomidorów).

Kotlina Fergańska posiada jednak naturalne błogosławieństwo – wody rzek, które spływają z wysokich gór okalających region. Korzystne warunki naturalne przez wieki były dodatkowo wykorzystywane przez mieszkającą tu ludność i aktualną władzę. Największe prace nad uczynieniem regionu żyznym ośrodkiem Azji Centralnej podjęto w czasach Związku Radzieckiego. Wody Syr-darii kierowane były do licznych kanałów irygacyjnych, dzięki czemu można tu było uprawiać białe złoto – bawełnę. Podobnie uczyniono zresztą z drugą rzeką regionu, położoną na południu Amu-darią. Rozwój rolnictwa we wschodnim Uzbekistanie miał jednak tragiczne konsekwencje dla środowiska naturalnego. Wykorzystanie wód Syr-darii oraz Amu-darii do celów irygacji pól, stało się bezpośrednim przyczynkiem do wyschnięcia Jeziora Aralskiego, położonego tysiąc kilometrów na zachód, na granicy Uzbekistanu z Kazachstanem.

Podczas gdy Jezioro Aralskie wysycha coraz bardziej, Kotlina Fergańska kwitnie. Na miejscowych bazarach można kupić dowolną kombinację świeżych warzyw, soczystych owoców (świeżych i suszonych) i smakowych herbat. Szczególnym uznaniem wśród turystów cieszy się świeży sok z granatów. Podobnie jak w innych częściach Uzbekistanu, istotną gospodarczo jest tu uprawa bawełny. Wytwarza się tu też jedwab, niehumanitarne pozyskiwany z hodowanych na liściach morwy larw jedwabnika.

Trudna historia i nadzieja na stabilność

Sielankowy obraz Kotliny Fergańskiej nie oddaje w pełni złożoności tego regionu. Po upadku Związku Radzieckiego miały tu miejsce liczne niepokoje społeczne oraz konflikty o podłożu geopolitycznym. Najbardziej tragiczną datą pozostaje 13 maja 2005 roku, kiedy na Placu Babura w Andżanie rządowa policja otworzyła ogień do osób protestujących przeciwko polityce prezydenta Isloma Karimowa. Według oficjalnych danych zginęło 187 osób, ale liczby te były wielokrotnie podważane. Nieoficjalne szacunki mówią nawet o 1500 ofiar. Tragedia ta po dziś dzień pozostaje nieznaną przeciętnemu czytelnikowi. Na Placu Babura nie znalazło się miejsce nie tylko na pomnik, ale choćby na niewielką tablicę przypominającą o masakrze.

A to zaledwie jedno z wielu wydarzeń świadczących o niespokojnym charakterze regionu. Protesty z Andżanu były spowodowane między innymi rosnącymi w siłę ruchami o charakterze radykalnie islamskim, a także twardymi, autorytarnymi

W regionie Kotliny Fergańskiej znajduje się drugie pod względem wielkości miasto Kirgistanu – Osz. Na pierwszym planie meczet, symbol odradzającego się po czasach radzieckich islamu

rządami Isloma Karimova, pierwszego prezydenta niepodległego Uzbekistanu.

To rzecz jasna ogromne uproszczenie, ponieważ nakreślenie dokładnych ram podziałów kulturowych, politycznych i religijnych kraju ze stolicą w Taszkencie wymagałoby osobnego tekstu o charakterze nie-geograficznym. Warto jednak wiedzieć, że w oczach świata Kotlina Fergańska była przez ostatnie dziesięciolecie postrzegana jako „problematiczny” region. I to nie tylko w kontekście wewnętrznej polityki Uzbekistanu. Równie niespokojnie bywało na granicach państwowych.

Podobnie jak w wielu innych miejscach na świecie, wytyczone przez Związek Radziecki granice okazały się być bardzo niepraktyczne i doprowadziły do licznych tarć o charakterze etniczno-terytorialnym. Pierwsze niepokoje wybuchły jeszcze przed ostatecznym rozpadem ZSRR – liczba ofiar starć w Oszu z 1990 roku mogła wynieść nawet 10 tys. ludzi (choć, znów, oficjalne dane mówią o „zaledwie” kilkuset ofiarach). Konflikty wybuchły też o dostęp do wody oraz o kontrolę nad licznymi enklawami.

Uzbekistan posiada w swoich granicach znaczną większość opisywanego regionu. Jednak położone w Kotlinie Fergańskiej niespełna 350-tysięczne miasto Osz należy do Kirgistanu i jest drugą pod względem wielkości metropolią tego kraju. Kontrolę nad częścią regionu sprawuje także Tadżykistan. Osoby zainteresowane geografiami polityczną mogą też zwrócić uwagę na

Pilaw – tradycyjne danie regionalne, fot. Dreamstime

Miasto Rysztan słynie z tradycyjnych wyrobów ceramicznych

absurdalnie wytyczone enklawy Uzbekistanu i Tadżykistanu w obrębie granic kirgiskich.

Te trzydziestoletnie spory, miejmy nadzieję, właśnie dobiegają końca. W ostatnim dniu marca bieżącego roku politycy trzech krajów podpisali porozumienie akceptujące podział granic w Kotlinie Fergańskiej. „To spotkanie wyznaczy nowy rozdział we współpracy, dialogu i wspólnym rozwoju w Azji Centralnej” – mówił kirgiski wicepremier Edil Baisalov. Analitycy komentowali natomiast, że jest to porażka Rosji, której wciąż zależy na utrzymywaniu niestabilności na obszarze postradzieckim.

Poza utartym szlakiem

Poza znaczeniem gospodarczym i geopolitycznym, Kotlina Fergańska wyróżnia się także bogatym dziedzictwem kulturowym. Region od wieków był ważnym przystankiem na Jedwabnym Szlaku, co sprzyjało wymianie handlowej, religijnej i artystycznej. Do dziś zachowały się tu elementy kultury perskiej, tureckiej i arabskiej.

Miasta takie jak Kokand, Rysztan i Marg’ilon są znane z tradycyjnego rzemiosła – zwłaszcza wyrobu jedwabiu i ceramiki. Marg’ilon uchodzi za historyczne centrum produkcji jedwabiu w całym Uzbekistanie. Warsztaty rodzinne przekazują wiedzę z pokolenia na pokolenie, a ręcznie tworzone tkaniny i wyroby ceramiczne znajdują nabywców na całym świecie.

Mieszkańcy regionu znani są z gościnności, a lokalna kuchnia – z wyjątkowego dla środkowej Azji bogactwa smaków, łączącego wpływy irańskie, turkijskie i rosyjskie. Płow (pilaw), wypiekane we wszechobecnych piecach miejscowe chleby, oraz lokalne herbaty, są nieodłącznymi elementami każdego dnia.

Dziś główny szlak turystyczny Uzbekistanu omija region Fergany. Większość turystów wybiera trasę z Taszkentu na zachód: przez Samarkandę do Buchary i Chiwy, czasem przedłużaną nad dawne wybrzeże Jeziora Aralskiego. Wątpliwe, żeby turyści masowo zainteresowali się Kotliną Fergańską, bo brak tu zabytków mogących równać się ze starym miastem w Chiwie czy bogato zdobionymi meczetami Samarkandy. Jednak dla podróżników szukających nowych terenów do odkrycia zdecydowanie jest to miejsce warte polecenia.

Fotografie: Filip Faliński